

Csicsay Alajos
Eötvös József művelődéspolitikája

Nem volt olyan gazdasági, politikai, ideológiai, művelődésügyi probléma, amely a 19. század második negyedében, azaz a *reformkori* magyar országrészben fel ne vetődött volna. Bár iskolai tananyag, hogy a magyar reformkornak az 1825 és 1848 között összeülő pozsonyi országgyűlések (23 esztendő) alatt lezajló eseményeket kell tekintenünk, ám a hitelesség kedvéért illik megjegyeznünk, hogy rendi országgyűlések már az Árpád-házi királyok ideje alatt is voltak. Azonban az ország három részre szakítása után, 1542-től a király a rendeket nem Bécsbe, hanem Pozsonyba (kettő kivételével) és Sopronba, majd ismét Pozsonyba hívták össze. Az 1790–91-es pozsonyi országgyűlés küldöttei tettek javaslatot az első *Ratio educationis* átdolgozására is. Egyébként a *Bél Mátyás*, majd *Bessenyei György* által papírra vetett elképzelések közt egy képzőművészeti és tudományos akadémia létrehozása is szerepelt, s rendi sérelmeket is tartalmazott. Tehát reformkezdeményezések már a 18. századi országgyűlésen is felvetődtek. Azonban az igazi korszaknyitást *Felsőbüki Nagy Pál* „gyűjtőhatású beszéde”, illetve *Széchenyi István* 1825. november 3-i fellépése jelentette a „Magyar Tudós Társaság” anyagi támogatásáról szóló bejelentésével, amely egy szellemi lavina mozgásba hozását eredményezte. Nem mintha ezekkel Eötvös József nem értett volna egyet, hanem mint említettem, csupán a néptömegek politikai jogainak biztosításában és a közoktatás megkezdésének sorrendjében tért el a véleménye Széchenyi Istvánétól. Ráadásul a reformkor idején, így az országgyűlésben is, a nyelvhasználat joga vált egyre sürgetőbb kérdéssé. Végül az országgyűlés 1844 őszén törvényként fogadta el, hogy a Magyar Királyság területén a német helyett a magyar legyen az *államnyelv*, amit V. Ferdinánd mint 1844. évi II. törvényt szentesített.

Ha figyelembe vesszük, hogy milyen arányú volt ekkor az ország lakosságának nemzetiségi összetétele (lásd a 10. fejezetet), nem kell csodálkoznunk azon, hogy e törvény mekkora indulatokat váltott ki az ország területén élő nemzetiségek körében. Ki gondolhatott volna akkor arra, hogy ennek később milyen következményei lesznek, amit leginkább a második világháború után, azaz 100 esztendő múltával kellett elszenvedniük az immár másodjára az ország határain kívül rekedt magyarok millióinak. Azonban ennek taglalása helyett maradjunk inkább Eötvös Józsefnél.

Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/eotvos-jozsef>

Gondolhatnánk, hogy az első vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt sikerül megvalósítania nézeteinek legalább egy részét. Sajnos nem. Egyrészt azért nem, mert túl kevés volt rá az idő, másrészt, mert nem ez volt akkor a leghalaszthatatlanabb megoldásra váró probléma, hanem a jobbágyszabadság, illetve a túl nagy szegénységben élő lakosság nyomorának az enyhítése. Csakhogy a császári udvar közbeavatkozása folytán a forradalomnak szabadságharcra kellett átalakulnia. Ezáltal a felelős magyar kormány kénytelen volt lemondani és 1948. szeptember 2-án átadni szerepét az *Országos Honvédelmi Bizottmánynak*, amelyben Eötvös Józsefnek már nem jutott szerep. Mint sokan mások, ő is beállhatott volna szabadságharcosnak. Sokan fel is rótták neki, hogy ehelyett gyáván megfutamodott. Tény, hogy elborzasztotta őt az 1848. szeptember 28-i, gróf Lamberg királyi biztosnak a meglincselése, ami a Pestet és Budát összekötő hajóhídon történt, és egyéb forradalmi atrocitások, de nem ezek miatt utazott fel Bécsbe a családjához. Ha ugyanis ez lett volna az oka, ott is marad a „vihar elcsendesedéséig”, ám ő ehelyett családotul „továbbment Münchenbe, ahol folytatta történelmi és bölcsélet tanulmányait, és kizárólag az irodalomnak élt” (web 1).

1853-ban hazatért, de 1861-ig nem kapcsolódott be a politikai életbe. Viszont 1855-től aktívan részt vett a Kisfaludy Társaság és az MTA munkájában. Az előbbinek 1861–67 között volt az első elnöke (előtte igazgatók voltak), az utóbbinak pedig 1866–71 között, szintén az elnöke. Tehát, ha úgy vesszük, Eötvös József egyaránt volt író, tudós (jogász) és kiemelkedő oktatáspolitikus. A „Batthyány-kormányban Deák Ferencsel és Széchenyi Istvánnal a mérsékelt, békésebb irányvonalat képviselte (...). Az 1861-es, 1865-ös és 1867-es

országgyűléseken Eötvös Deák Ferenc leghűségesebb követője volt, és ezt az irányt inkább vele azonosították” (web 2). 1865-ben Politikai Hetilap címen újságot alapított, melynek célja a kiegyezéssel kapcsolatos kérdések megvitatása volt. Miután a császári udvarral sikerült dűlőre jutniuk, 1867. február 17-én, a szabadságharc leverése után halálra ítélt majd kegyelemben részesült gróf Andrássy Gyula vezetésével megalakult a kilenctagú kormány, melynek kétharmadát arisztokraták alkották. Közülük Eötvös kapta meg ismét a vallás- és közoktatásügyi tárcát. Első dolgai közé tartozott a közoktatásra vonatkozó törvény (1868. 36. tc.) kidolgozása, amely, mint tudjuk, minden 6–12 éves korú gyermek számára kötelezővé tette az iskolába járást, pontosabban az anyanyelvén tanulást. Ugyanekkor fogadták el a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó törvényt is, amit utólag így kommentálnak: „Az akkori Európában kivételesen liberális szemléletű, nemzetiségi törvény (1868. 44. tc.) a kultúra és a nyelv gyakorlását biztosította, ha az adott körzetben az adott nemzetiség aránya eléri a 20 %-ot. Az alsó és a középfokú bíróságokon, anyanyelvükön képviselhatték ügyüket” (web 1). Ez szolgált aztán mintaként a trianoni döntés után az ország határain kívül rekedt magyarok számára is. Azonban a II. világháborút követő állapotokról most ne beszéljünk.

Hiába akarnánk szépíteni a dolgokat, a fent idézett törvények tették másodrendű polgárokká a nemzetállam(ok) kisebbségeit, és a politikai hatalom kiszolgálójává a nevelés-oktatásügyet. Tehát azzal, hogy megszülettek e törvények, eleve sejteni lehetett, hogy rejtett ellentmondásokat zárnak magukba. Meg azt is, hogy megvalósításukhoz még nagyon sok mindenre van szükség. A tanítóképzés megszervezéséről, illetve az iskolahálózat felépítéséről már az első fejezetekben szóltam. Viszont más fontos dolgokról eddig még nem tettem említést. Például arról, hogy okvetlenül meg kellett szervezni a pedagógusok és a közoktatási kormányzat közötti kapcsolatokat. E célból adták ki a *Néptanítók Lapja* című hetilapot 1868. február 6-án.

NÉPTANÍTÓK LAPJA.

KIADJA A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI M. KIR. MINISZTERIUM.

Megjelenik e lap minden héten egyszer, csütörtökön (este).
Megkapja a lapot minden magyarországi népoktatási
intézet, tehát az összes óvodák, elemi, felső nép- és polgári
iskolák és tanfolyamok intézetek egy példányban ingyen.
A lap megküldése iránti folyamodványok az iskola létesítési
gyanú és az illetékes kir. tanfelügyelő által látalmazott
készenléti eljárási rendszertől függően, a „Néptanítók
Lapja” szerkesztőséghez küldendő. A helység (a megye meg-
jelölésével) és az utolsó posta világosan kiírandó.

Külföldi ár: Egy évre 10 korona, fél évre 5 korona,
negyed évre 3 korona 60 fillér. — Egy negyed évről kevesebb
időt, előzetes nem fogadjuk el. — Az előzetes elvétel a
kiadóhivatalba küldendő.

A hirdetések árszabása. — A pályázati hirdetéseknek min-
den egyes sorát, minden kiadás után 5 fillér díjt kell fizetni. Az új
újság mindenki által kihasználható hirdetései díj előre küldendő
ke. Egyéb hirdetéseknek az egyes kiadás egy hetvenötöd részét
többé nem nyújtjuk és egyhatalom 1 korona. Ezek a díjak is
előre a kiadóhivatalba küldendő.

SZERKESZTŐSÉG:
BUDAPEST, VIII. KER., BÉRKÖCSIS-UTCA 18. SZÁM.

KIADÓHIVATAL:
MAGY. KIR. RÉGYESI NYOMDA I. KARR., ISKOLA-TÉR 3.

A „Néptanítók Lapja” t. olvasóinak.

A *Néptanítók Lapjának* szellemi irányításával, főszerkesztői minő-
ségben, *Benedek Elek* urat bízam meg, s ugyanakkor intézkedtem, hogy
a lap eddigi érdemes szerkesztője kiváló tehetségét, tudását, gazdag
tapasztalatait a vezetésem alatt álló minisztérium népoktatási osztályában
értékesítse.

E változás alkalmával *Ujváry Béla* úrnak a lap szerkesztésében
kifejtett munkásságáért meleg elismerésemet fejezem ki, s egyben kérem
a *Néptanítók Lapja* t. olvasóit, hogy a lap új szerkesztőjét azzal a biza-
lommal fogadják, mely őt írói múltjánál, a magyar tanügy és a tanítók
érdekeinek szolgálatában eddig is kifejtett nemes munkásságánál fogva
méltán megilleti.

A tanítók az új szerkesztő személyében egy régi és kipróbált
barátjukkal találkoznak, ki bizonyára ebben az állásban is meg fogja
ővni meggyőződésének függetlenségét, érzelmének melegségét, és kíván-
ságommal megegyezőleg, az általános műveltség és a szaktudás terjesz-
tésén és mélyítésén elfogulatlan tárgyilagossággal fog dolgozni.

Budapest, 1907. évi október hó 12-én.

Apponyi Albert,
vallás- és közoktatásügyi m. kir.
miniszter.

Forrás: <https://mek.oszk.hu/00000/00060/>

Ez nem egy egyszerű közlöny volt, amely meghatározta a népoktatási törvény megvalósításának irányvonalát, hanem egyúttal a néptanítók kulturális és pedagógiai műveltségét is e lappal kívánták elősegíteni. Az első hat évben hetilapként jelent meg a magyaron kívül német, szlovák, román, horvát, szerb és rutén (ruszin) nyelven is. 1874 után – 7 éven át – már csak magyarul, hol kéthetente, hol ismét hetente. Általában ingyen, vagy valamilyen csekély anyagi támogatással lehetett hozzájutni, egészen 1944 őszéig. Kiváló szerkesztői voltak: Környei János, Gyergyánffy István (21 évig), Ujvári Béla (10 évig), Körösi Henrich (16 évig), a Párkány melletti Bajtán született ifjabb Drozdy Gyula (11 évig), sőt köztük volt Benedek Elek is, de hadd ne soroljam tovább. Viszont olyan neves írók is megtisztelték benne írásaikkal az olvasókat mint Móricz Zsigmond, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, valamint a méltatlanul elfelejtett Gál Mózes és Ábrányi Emil.

A Néptanítók Lapja egy máig tartó folyamatot indított el a szakmai lap- és folyóirat kiadásban, nemcsak a megmaradt „anyaország” határain belül, hanem a rajtuk kívüli magyar pedagógusok között is. Joggal lehetnének büszkéek arra, amit még sohasem mondtam ki, hogy nálunk a *Katedra* az én személyes, tegyem hozzá, és talán hatékony közreműködésem által lett 1995. április 22-től a szlovákiai magyar pedagógusok és (szülők) lapja. Sajnos ehelyett inkább szomorú kell, hogy legyek, mert a nyomdaköltségekre és a lapterjesztésre már nem jut elég anyagi fedezet, azaz támogatás. Viszont így, elektronikus formájában is rengeteg lehetőséget kínál a szakmai önkifejezésre, és ami még fontosabb, az igények kinyilvánítására.

A tanítók közötti véleménycserére való hajlam már nagyon régen meg kellett, hogy mutakozzon. Mi sem feltűnőbb bizonyítéka ennek, ha netán valaki kívülálló, s véletlenül a társaságukba kerül, rövid időn belül másról sem hall, mint megannyi nevelés- és oktatásügyi problémáról. Hogy miért, arra majd a későbbiekben térek ki. Annyit előrejelzek, hogy társadalomfejlődési szempontból az ilyen viták igencsak fontosak lehettek volna. Ezt ugyancsak a reformkor kiváló gondolkodói vették észre. Nem lehet véletlen, hogy Eötvös József első minisztersége idején, 1848-ban hívták össze az első Országos és Egyetemes Tanítógyűlést. Később más nevet kaptak e találkozók, amelyekről Kelemen Elemér (1937–2022) neveléstörténész 2007. október 26-án, az MTA-n elhangzott előadásában a következőképpen nyilatkozott. *„1848 a szakmai autonómia, a teljes függetlenség »tanácskozmánya« volt, melyen a reformkorban kibontakozó magyar pedagógusmozgalmak először mutatták meg önmagukat, szakmai törekvéseiket, és a megszülető polgári állam intézményeivel, a parlamenttel és a kormánnyal egyenrangú félként fogalmazták meg és terjesztették elő követeléseiket»* (web 2). Olyasmire, amit az első tanítói „tanácskozmány” résztvevői tettek, csak egyetlen egyszer adódott alkalom, illetve lehetőség, 1848-ban. Azután már soha többé.

Felhasznált irodalom:

web 1 = [https://hu.wikipedia.org/wiki/Eötvös József \(író\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Eötvös_József_(író))

web 2 = [https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetiségi törvény](https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetiségi_törvény)

Kelemen Elemér 2007. október 26. előadása az MTA-n